

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Навчальний курс:

**Порівняльна педагогіка вищої школи:
національний, європейський та глобальний
контексти**

**Comparative Higher Education: National,
European and Global Contexts**

Автор курсу - докт. пед.наук, проф. Сбруєва А.А.

The author of the course - Doct. of Ped. Sciences, Prof. Sbruieva

А.А.

Суми/Sumy - 2018

ТЕМА 2. ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СВІТОВИЙ, РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТИ

Питання

- 1. Ключові поняття теми.**
- 2. Історичні витоки розвитку європейської та вітчизняної вищої освіти.**
- 3. Розвиток університетської освіти в Європі, Україні, у світі.**
- 4. Моделі класичного університету та їх теоретичне обґрунтування.**
- 5. Порівняльна характеристика системних моделей університету.**

Section 2. Historical origins of modern higher education: national, European and global contexts

Questions:

- 1. Historical origins of the development of European and Ukrainian higher education.**
- 2. Development of university education in Europe, Ukraine and in the world.**
- 3. Models of the classical university and their theoretical substantiation.**
- 4. Post-classical university: structural models.**

Мета лекції:

- формування порівняльно-педагогічної компетентності науковця-дослідника – кваліфікованого фахівця, який має високий рівень готовності до професійної діяльності у сфері вітчизняної та європейської науки й освіти.**
- сприяння кращому розумінню особливостей та тенденцій розвитку глобального, регіонального та національного просторів вищої освіти.**
- розвиток навичок системного аналізу чинників розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах;**
- формування розуміння історичних витоків розвитку та перспективних шляхів інтеграції системи вищої освіти України у ЄПВО.**

1. Ключові поняття теми

- **Вища освіта** – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти (згідно з ЗУ «Про вищу освіту» 2014 р.);
- **Вищий навчальний заклад (заклад вищої освіти)** - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей (згідно з ЗУ «Про вищу освіту» 2014 р.);
- **Університет** (від лат. *universitas* — «сукупність», *universitas magistrorum et scholarium* - *сукупність, об'єднання тих, хто вчить, і тих, хто навчається*) — автономний вищий навчальний заклад , тип якого було започатковано в Європі за часів Середньовіччя, у якому освітня діяльність поєднується з науковою роботою та служінням суспільству.

Ключові поняття теми

- **Модель** - від лат. *modulus* — «міра, аналог, зразок») — відтворення чи відображення об'єкту, задуму (конструкції), опису чи розрахунків, що відображає, імітує, відтворює принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки чи (та) характеристики об'єкта дослідження чи відтворення (оригіналу).

2. Історичні витоки розвитку європейської та вітчизняної вищої освіти

Освіта підвищеного рівня

- **країни Стародавнього Сходу** (Стародавній Єгипет, Східне Середземномор'я, Месопотамія, Мала Азія, Закавказзя, Стародавня Індія, Китай) де більше 1 тис. р. до РХ майбутні жерці та керівники держави вивчали філософію, поезію, закони природи, мінерали, зірки та небесні тіла, рослин та тварин;

- **Олександрія** в V-III ст. до н. е. (епоха еллінізму) у школах підвищеного рівня вивчали філософію, філологію, медицину і математику як окремі предмети у зв'язку з диференціацією науки; головний центр освіти, науки, культури – *Мусейон*, де збирались учені та поети з різних кінців античного світу. У ньому містилися зали для досліджень, бібліотека, лабораторії, обсерваторія для спостереження за небесними світилами, навіть їдальня та помешкання для вчених, які жили там за рахунок держави.

Історичні витоки розвитку європейської та вітчизняної вищої освіти

- **Давня Греція** (класичний період V-IV ст. до РХ) - Школа підвищеного рівня - гімназія, де вивчалася риторика, етика, логіка, географія, а також гімнастика. Гімназії були центрами інтелектуального життя поліса. В Афінах при кожній гімназії обов'язково існувала бібліотека. Найбільш відомі Академія, заснована Платоном і Лікейон, заснований Аристотелем. Своєрідною формою вищої освіти можна вважати гуртки учнів, які об'єднувалися навколо великих учених.

- **Давній Рим** (II – III ст. після РХ) школа Атенеум (атеней) – Римський атеней (вперше створений у 135 р. після РХ) - «школа витончених мистецтв» (лат. *ludus ingenuarum artium*). До їх числа входили: граматики, елоквенція (риторика), філософія, діалектика (логіка) і юриспруденція. Оскільки школа мала статус офіційної установи, в ній був постійний склад професорів (лат. *professores*) і вчителів (*doctores*). Згодом римський атеней отримав назву «Римської школи» (*Schola romana*), зберігаючи своє значення до V століття.

- **Візантія** (V-XI ст.) - як продовження традиції шкіл греко-римського світу у Константинополі заснований у 425 р. "Аудиторіум" (з XI ст. отримав назву Магнавра). Школа діяла під владою імператора і включала школи: юридичну, медичну, філософську, патріаршу.

Історичні витоки розвитку європейської та вітчизняної вищої освіти

- **Франкська держава (Імперія Каролінгів).** Придворна школа Карла Великого (кінець VIII – початок XIX ст.) – гурток вчених, який працював під керівництвом вченого монаха Алкуїна (читали твори античних авторів і отців церкви, дискутували, писали вірші), школа для підготовки чиновників для держави.
- **Київська Русь (X – XIII ст.)**- школа “книжного вчення” князя Володимира (з 988р), де вивчали вільні мистецтва; “академія” Ярослава Мудрого (1037р.), яка включала загальноосвітню школу, бібліотеку (майже 950 томів), академію переписувачів та перекладачів церковних книг; “двірцеві школи” у Галичі, Чернігові, Переяславі, Смоленську та інших княжих столицях.

3. Розвиток університетської освіти в Європі, Україні, у світі

3.1. Університети в епоху Європейського Середньовіччя (XII—XV ст.) — період виникнення європейського **університету** від латинського слова *universitas* -об'єднання, сукупність, корпорація, "середньовічна гільдія", яка об'єднує за прикладом цеху і студентів, і викладачів. Ще одна назва — *Alma mater* (мати-годувальниця). Керівник уні-верситету "ректор" — начальник цеху.

Університети продовжують традиції монастирських шкіл, які з'явилися раніше та мали на меті навчання основним положенням християнського віровчення. Тому його принципами з самого початку стали християнських та філософський універсалізм.

Пізнє Середньовіччя - університетська місія вбачається, передовсім, в *навчанні студентів*, в своєрідній трансляції знання з минулого в теперішній час за допомогою "посвячених" в це знання професорів.

Така тенденція продовжується в добу **Відродження**.

Перші університети були засновані в Болоньї (1158 р., Італія), Оксфорді (1168 р., Англія), Кембриджі (1209 р., Англія), Парижі (1253 р., Франція), Празі (1348 р., Чехія), Кракові (1364 р., Польща) та ін. На 1500-й р. у Європі нараховувалося уже 65 університетів.

3.1. Університети в епоху Європейського Середньовіччя

Організаційна структура: 4 факультети: артистичний (або факультет мистецтв), богословський, юридичний та медичний.

Артистичний факультет (термін навчання на ньому – 6-7 років) був підготовчим і виконував роль середньої школи. Тут вивчали традиційні “сім вільних мистецтв”. Хто закінчував цей факультет, отримував ступінь “магістра мистецтв”, а також право вступати на інші три головні факультети.

Основні факультети (богословський, юридичний та медичний). Термін навчання 5-6 років. Особи, які закінчували повний курс навчання (11-13 років), здобували вище звання “доктора наук”.

Студенти, що з латинської означає старанно вчитися, об’єднувались у гільдії, провінції і нації. **Викладачі** об’єднувались в особливі організації факультети, що передбачало здатність викладати той чи інший навчальний предмет. Викладачі вибирали голову факультету – **декана** та голову університету – **ректора**. Шляхом виборів призначались й інші посадові особи.

Типологія університетської освіти у період Середньовіччя

Дві основні моделі :

Болонська модель – орієнтація на автономію та світську владу, домінування студентської гільдії, яка на свій розсуд визначала структуру, зміст навчальних дисциплін та обирала на контрактній основі професорів. Болонський університет, заснований на студентському самоуправлінні, став своєрідним праобразом для університетів Південної Європи.

Паризька модель – з переважанням магістерської гільдії, яскраво вираженою теологічною спрямованістю й сильним впливом факультету вільних мистецтв, де університет утворювали магістри, а студенти були лише членами університету. Паризький університет, управління якого ґрунтувалося на професорському самоврядуванні, - зразок організаційної структури для університетів північних регіонів Європи.

Після 1500 року Паризька модель стає домінуючою в усій Європі.

3.2. Розвиток вищої освіти в Україні у період українського Відродження (українські академії)

- **1576 року в м. Острозі князем К. Острозьким засновано першу школу вищого рівня – Острозьку академію (слов'яно-греко-латинська колегія). В академії викладали слов'янську, грецьку, латинську мови і так звані "вільні науки": граматику, арифметику, риторику, логіку та ін. Велика увага приділялася вивченню музики і хорового співу. При школі діяли друкарня і науково-літературний гурток.**
- **1632 року в Києві шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено Києво-Могилянську колегію - вищий навчальний заклад, який за змістом і обсягом навчальних програм відповідав вимогам європейської вищої школи. Об'єднана школа отримала свою назву на честь свого протектора-митрополита Петра Могили.**
- **1701 року колегія одержала титул та права академії і почала називатися Київською академією. Стала впливовим освітнім і культурним осередком в Україні і Європі, елітним вищим навчальним закладом, який функціонував на демократичних засадах. Курс навчання в академії тривав 12 років. Студенти отримували філологічну підготовку, вивчали старослов'янську, українську літературну, грецьку, латинську, польську мови, оволодівали поетичним і риторичним мистецтвом, класичною грецькою, римською і частково середньовічною літературою, історією, географією, філософією, богослов'ям. Пізніше в академії розпочали студіювати російську, німецьку, французьку мови, математику, фізику, астрономію, архітектуру. В останні роки існування академії були створені класи домашньої та сільської економіки і медицини. Значне місце посідала художня і музична освіта, риторична підготовка. 1811 року академію було ліквідовано, і створено Київську духовну семінарію; у 1817 – духовну академію.**

3.2. Розвиток вищої освіти в Україні (університети)

- **Львівський університет** - 20 січня 1661 р. польським королем було надано "статус академії і титул університету" із правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. Львівський університет пройшов складний шлях розвитку і боротьби проти полонізації і онімечення в умовах Речі Посполитої (до 1772), Австрійської і Австро-угорської монархій (до 1918), польської держави (до 1939 р.).
- **Харківський університет** - перший на території України, що входив до складу Російської імперії, засновано у 1805р. за ініціативи відомого вченого, винахідника, освітнього і громадського діяча Василя Каразіна. У складі університету було 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний і юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, бібліотека.
- **Київський університет** розпочав діяльність 1834 р. Спочатку функціонував тільки філософський факультет, який мав два відділення: історичне та фізико - математичне.
- **Новоросійський університет** було засновано 1865 р. в Одесі за ініціативи відомого педагога і лікаря М.І. Пирогова на базі Рішельєвського ліцею. З 1933 року отримав назву Одеського університету.

3.2. Розвиток вищої освіти в Україні (заклади неуніверситетського типу)

- Фахівців для промисловості та сільського господарства готували Харківський ветеринарний інститут (1851), Харківський технологічний університет (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Львівський політехнічний інститут (1844), Академія ветеринарної медицини у Львові(1897), Єкатеринославське вище гірниче училище (1899) та ін.
- Усього в Україні до 1917 року діяло 27 вищих навчальних закладів у чотирьох великих містах: Катеринославі, Києві, Одесі, Харкові у яких навчалось понад 35000 студентів.
- Напередодні війни 1941 року в Україні функціонувала університетська система, до складу якої входило шість класичних університетів - Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський, Чернівецький, а після закінчення війни та приєднання Закарпаття до України до університетської системи ввійшов Ужгородський державний університет - перший вищий навчальний заклад на Закарпатті.
- В кінці 80-х років ХХ ст. на території України було розташовано 148 вищих навчальних закладів, де навчалось близько 900 тис. студентів.
- Система *вищої освіти* у 1991/92 році включала 754 заклади I-II рівнів та 156 – III-IV, аспірантуру та докторантуру з 300 спеціальностей, 518 закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. На початку 2010-х рр. кількість закладів I-II рівнів скоротилась з 754 до 511 , III-IV – зросла більш ніж вдвічі та у 2008/09 році дорівнювала 353.
- 2005 р. - приєднання України до Болонського процесу.

3.3. Класичний університет: класифікація моделей

Зміна ціннісних орієнтацій за часів **Відродження, Нового часу, Просвітництва** призвели до формування нових ідеалів освіти, що відповідали вимогам національних держав. На початок XIX ст. університетська освіта досягла нового рівня, що визначається як **класичний університет**.

Моделі класичного університету: наполеонівська (французька), гумбольдівська (німецька), ньюманівська (англійська) і американська.

- 1) **німецька модель:** університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та досягнення істини, вчити мисленню, а не професії і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень.
- 2) **англійська модель:** університет не повинен служити вузько практичним інтересам, а лише пізнанню задля досягнення самої істини. Від німецької моделі відрізняє його деяке відокремлення навчання від наукових досліджень, а також переконання, що університет повинен займатись лише навчанням і вихованням доброї і мудрої людини.
- 3) **американська модель:** головною метою університету є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу і, обов'язково, має місце тісне поєднання навчання і наукових досліджень. Університет має бути місцем, де здійснюється навчання та розвиток фундаментальних теоретичних знань, які розуміються як засіб розвитку цивілізації.
- 4) **французька модель,** різко відмінна від вище представлених: університет розумівся як місце навчання спеціалістів для державної служби.

Моделі класичного університету

- **Німецька (гумбольдівська) модель**

В Пруссії у 1808 році створений Берлінський університет Фрідріха Вільгельма. Цю модель було названо університетом Гумбольдта, оскільки структура та його основні завдання були сформульовані та реалізовані Вільгельмом фон Гумбольдтом – державним діячем, філологом, теоретиком освіти. Концепція Гумбольдта є продуктивним синтезом ідей Шеллінга, Фіхте, Шлеєрмахера, Штеффена та ін., Першим ректором Берлінського університету був Фіхте.

Принципи діяльності

- 1) принцип єдності місії дослідження та навчання.
- 2) Принцип академічної свободи, яка включає як *Lernfreiheit* (“свободу вчитися”) так і *Lehrfreiheit* (“сво-боду викладати”);
- 3) принцип самодостатності кожної з наукових дисциплін, який стверджує чистоту дослідження у кожному конкретному випадку.

Моделі класичного університету

- **Англійська (ньюманівська) модель**, в основу якої покладено праці англійського дослідника Джона Генрі Ньюмена, який в 1854-1858 роках очолював католицький університет в Дубліні. Вперше дванадцять лекцій Ньюмена вийшли 21 листопада 1853 року під назвою “Дискурси про фокус та природу університетської освіти, адресовані католикам Дубліна”. Під назвою “Ідея університету” книга вийшла друком у 1889 році.

“**Університет** - це місце взаємодії, де збираються студенти з усіх куточків світу, зацікавлені у найрізноманітніших ділянках знань. Це місце, де професор стає велемовним, перетворюється на місіонера, демонструючи свою науку у якнайповнішому та якнайпривабливішому вигляді, завзято передаючи її іншим та запалюючи вогник власної пристрасті у грудях слухачів. Це місце, слава якого захоплює молодь, яке зворушує почуття людей середнього віку та завдяки спілкуванню завойовує дружбу людей старшого віку. Це оселя мудрості, світоч світу, посланник віри, alma mater молодій генерації” (Дж.Г. Ньюмен “Ідея університету”).

Моделі класичного університету

- **Французька (наполеонівська) модель** передбачає підконтрольність університету уряду і відокремлення науки від освіти. Створений Наполеоном у 1808 р. університет мав статус державної корпорації і об'єднував всі вищі навчальні заклади та факультети держави. Його діяльність була спрямована на **підготовку кадрів за єдиними, чітко визначеними навчальними планами й освітніми програмами під жорстким контролем уряду**. Наукові дослідження практично повністю були виведені з університетів та передані до компетенції академії наук.
- Починаючи з другої половини XIX ст., французькі університети поступово еволюціонували у бік німецької моделі, але і в XX ст. зберігалися високий рівень централізації управління ними з боку держави та певна відокремленість університетів від наукових досліджень.
- Наполеонівську модель було взято за основу і в Російській імперії. Сьогодні вона значною мірою використовується в Україні та інших пострадянських державах.

Моделі класичного університету

Американська модель – диверсифікована система, у якій успішно співіснують різні моделі та типи університетів:

- **класичні дослідницькі університети** (прикладом є університети «Ліги плюща»), що побудовані на основі німецької гумбольдтівської моделі, мають значну автономію з основних питань їхньої діяльності. Поряд з підготовкою фахівців вони виконують великий обсяг наукових і прикладних досліджень та розробок у багатьох галузях;
- **гуманітарні коледжі** (коледжі вільних мистецтв), побудовані на основі англійської (ньюменівської) моделі, зосереджують увагу на вихованні студентів та реалізації бакалаврських програм. Їхні зусилля спрямовані не стільки на формування конкретних професійних компетенцій, скільки на широку загальноосвітню підготовку студентів, розвиток їхніх творчих здатностей та критичного мислення.
- **університети штатів**, які використовують елементи французької моделі. Отримують від штатів значну (до 30%) частку своїх доходів, зобов'язані приймати на навчання їхніх мешканців і надавати їм певні пільги, виконують на замовлення урядів штатів наукові дослідження та розробки, мають інші зобов'язання перед штатами в різних сферах діяльності (культура, просвітництво, охорона здоров'я, спорт тощо).

Узагальнені характеристики моделей класичного університету

Модель університету	Характеристика моделі
Німецька (гумбольдівська)	академічна свобода; незаангажованість науки; концентрація на фундаментальних дослідженнях; сприяння саморозвитку особистості
Англійська (ньюманівська)	розвиток особистості як головна мета діяльності; провідне значення академічної спільноти; важливість читання лекцій як методу навчання
Французька (наполеонівська)	публічний характер університетів і сильний вплив на них держави; концентрація на навчанні, що спричинює відокремлену від університетів організацію наукових досліджень; керівництво університету призначається урядом; законодавче регулювання програм навчання.
Американська	служіння суспільству як підстава функціонування; Відсутність уніфікації, диверсифікованість

4. Посткласичний університет

Починаючи з середини ХХ ст., відбувався поступовий перехід до **посткласичних моделей** університетів

Основні цілі посткласичних університетів визначає **Велика хартія університетів** (Magna Charta Universitatum), в якій визначені основні етичні та академічні принципи функціонування закладів вищої освіти в сучасних умовах. 25.05.1998 під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету, ректори 430 університетів підписали Велику хартію.

Основні принципи Великої Хартії університетів:

1. Університет - **самостійна установа** в суспільствах із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він **створює, вивчає, оцінює та передає культуру** за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька та викладацька діяльність має бути **морально й інтелектуально незалежною** від будь-якої політичної й економічної влади.
2. **Викладання та дослідницька робота в університетах мають бути неподільні** для того, щоб навчання в них відповідало постійно змінюваним потребам і запитам суспільства, науковим досягненням.
3. **Свобода** в дослідницькій і викладацькій діяльності є **основним принципом університетського життя**. Керівні органи й університети, кожний у межах своєї компетенції, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.
4. Університет є хранителем **традицій європейського гуманізму**. Тому він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні та політичні кордони, затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМНИХ МОДЕЛЕЙ УНІВЕРСИТЕТУ

Моделі

- Формат 1.0. Корпоративний університет – середньовічний європейський університет як корпорація студентів та професорів
- Формат 2.0. Дослідницький університет - варіанти: дослідницький університет В.фон Гумбольдта, інтелектуальний університет Дж. Ньюмена, університет культури Х. Ортега-і-Гассета).
- Формат 3.0. Інноваційний університет – об'єднання функцій освіти, науки та інноваційного бізнесу.
- Формат 4.0. Біоцифровий університет - поєднання формальної, неформальної та інформальної систем освіти; віртуальної та мережевої організації; метадисциплінарність, самоконструювання особистості.

Моделі	1.0	2.0	3.0	4.0
Потреби суспільства	Місто : лікарі, юристи, церква: богослови	Держава потребувала освічених громадян	Розвиток інноваційної економіки	Глобальні та локальні проблеми виживання людства
Замовник	Місто церква	Держава	Держава бізнес	Різні професійні та неформальні спільноти
Мета	Підготовка еліти	Створення громадянського суспільства, національної ідеї	Розвиток інновацій, створення технологій	Розвиток ноосфери та окремих екосистем суспільства
Ключова місія	навчання	Навчання дослідження	Освіта, наука, бізнес	Творчість, екосистема, бізнес
Аксіологічна основа	Культура корпорації, Професії, мислення	Здатність до гіпотетико-дидуктивного мислення	Компетентнісна модель	Модель множинного інтелекту
Особливості організації	Корпорація студентів і викладачів	Державний університет	Державний або Корпоративний Університет,	Фізична або віртуальна/ хмарна мережева

Питання для самопідготовки.

- 1. Дайте характеристику чинників виникнення освіти підвищеного рівня у давньому світі. Які галузі знань стали предметом вивчення у школах підвищеного рівня у школах Давнього Сходу та Античного світу?**
- 2. Дайте відповіді на Питання: навіщо (мета), хто (викладачі), кого (студенти), чому (зміст освіти), як (організаційно-педагогічні засади) навчали в університетах в епоху Європейського Середньовіччя?**
- 3. Схарактеризуйте діяльність перших українських закладів освіти (колегіумів, академій) підвищеного рівня за логікою пента питання академіка Берга.**
- 4. Схарактеризуйте впливи європейської університетської освіти та культури XV –XVIII століть на розвиток вищої освіти в добу українського Відродження.**
- 5. Коли, на Вашу думку, почалось формування Європейського простору вищої освіти. Складіть історико-педагогічну періодизацію цього процесу.**
- 6. Коли і як виникли перші університети на території сучасної України та українські університети.**
- 7. Дайте порівняльну характеристику класичних моделей університету відповідно до місії університету.**
- 8. Дайте характеристику поняття посткласичний університет.**

